

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ірина Ломачинська, Віктор Ужва

Кафедра філософії Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка,

Україна

E-mail: i.lomachynska@kubg.edu.ua

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена аналізу проблеми становлення та розвитку релігійної освіти в Україні в контексті західноєвропейського релігійного освітнього дискурсу. На основі досліджень R.Jackson, C. Roverselli, Z. Kuburić, C. Moe, L.Bash, K. Stoeckl і М.Шахнович визначено основні підходи у визначенні змісту поняття «релігійна освіта» та представлено найбільш поширені моделі релігійної освіти в західноєвропейських країнах. Визначено проблемні зони взаємодії конфесійної та світської освіти в залежності від особливостей релігійно-культурного та суспільно-політичного розвитку західноєвропейських держав. У становленні демократичних суспільств, що прагнуть до розвитку плюралістичного світогляду, розширення сфери впливу конфесійної освіти у світському дискурсі може сприйматись і як дотримання свободи віросповідання, і як порушення її, що вказує на необхідність деконструкції бінарного поділу світського і конфесійного в освітній сфері.

Україна належить до секуляризованого типу держав, з законодавчо закріпленим відокремленням церкви від держави. Тому в українському освітньому дискурсі найбільш поширеним є визначення релігійної освіти в конфесійному контексті, як освітньої чи професійно орієнтованої діяльності, що може бути ідентичною евангелізацією та катехізацією та здійснюватися релігійними організаціями через підконтрольні освітні заклади та ЗМІ. Також до системи релігійної освіти належить доктринальна підготовка духовенства на різних освітніх рівнях. Законодавством України передбачено можливість створення релігійними організаціями духовних навчальних закладів для підготовки священнослужителів і служителів інших релігійних спеціальностей, а також приватних навчальних закладів та закладів позашкільної освіти. У світських навчальних закладах також є ліцензовані та акредитовані магістерські програми за спеціальністю «Богослов'я (теологія)». Аналіз загальної конфесійної карти релігійної освіти в Україні демонструє найбільший приріст релігійних навчальних закладів протестантського спрямування, якісний показник духовної освіти переважає у католицьких та православних навчальних закладах.

У висновках серед проблем релігійної освіти в Україні зазначено необхідність підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в духовних ВНЗ та ґрунтовної модернізації духовної освіти відповідно до соціальних викликів сьогодення.

Ключові слова: релігійна освіта, конфесійна освіта, духовна освіта, богословська освіта, релігієзнавча освіта, релігійний освітній дискурс.

ВСТУП

Процес становлення та розвитку релігійної освіти в незалежній Україні невід'ємний від західноєвропейського релігійного освітнього дискурсу, значною мірою зумовленого різними підходами до трактування змісту релігійної освіти, що сформувалися як результат історичних, політичних та релігійно-культурних особливостей розвитку окремих регіонів. Феномен релігійної освіти надзвичайно важливий як для самої релігії, так і для релігійних організацій, адже завдяки йому відбувається відтворення релігійності. В умовах кризи системи цінностей, зумовлених глобалізаційними викликами сучасності, пріоритетами для релігійної системи освіти в Україні має стати формування постаті високоосвіченої та моральної особистості, що здатна не лише стати зразком для наслідування у власній релігійній спільноті, але й толерантним та соціально відповідальним членом соціуму.

Виклад основного матеріалу.

У західноєвропейському контексті у визначенні поняття «релігійна освіта» найбільш поширеними є три моделі, які прийняли європейські країни:

- 1) заборона релігійного навчання в рамках офіційної програми в школах, що фінансуються державою;
- 2) надання неконфесійного вчення про релігії; та
- 3) забезпечення викладання релігійних конфесій для панівних релігій у країні [4, с.4].

У дослідженні М.Шахнович [14, с.32-35] представлені чотири основні підходи до змісту релігійної освіти. Перший тип – відсутність «релігійної освіти» в державних школах на основі юридично закріпленого відділення школи від церкви (Франція, Нідерланди). Другий тип «релігійної освіти» – класичний варіант конфесійної освіти або катехізації - характеризується тим, що держава делегує його здійснення в державних школах виключно представникам релігійних об'єднань (практика Польщі, Ірландії та Італії). Третій тип – «релігійна освіта», що здійснюється виключно державою (модель країн Північної Європи). Четвертий тип –

«релігійна освіта», що здійснюється державою в співробітництві з релігійними об'єднаннями (Австрія, Бельгія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Іспанія тощо).

Robert Jackson [3, с.29] розрізняє різні способи пристосування релігії до своїх освітніх систем з метою формування внутрішньої освітньої політики. Існують «конфесійні» системи, в яких релігійні органи покладаються на відповідальність за релігійну освіту. Наприклад, у Німеччині церкви несуть наглядову відповідальність за релігійну освіту, але в рамках конституційних рамок рівних прав та недискримінації. Конфесійна система в Нідерландах, де школи мають право викладати релігію спонсора, відрізняється від Італії чи Словаччини, де школи викладають те, що визнано релігією держави - у означених випадках це римо-католицизм. У ситуації Польщі, релігійна освіта у школі є не обов'язковою темою, яку викладають інсайдери, згідно з положеннями певних конфесій (переважно римо-католицизму). На думку означеного автора, термін «релігійна освіта» може бути інтерпретований як «релігійне розуміння», як своєрідний релігійний інструктаж чи релігійне виховання, що здійснюється як через релігійну практику та відповідне навчання, так і для ознайомлення загального інклюзивного або інтегрального викладання за напрямом «Розуміння релігії чи релігій» [4, с.35-36].

У аналізі проблематики релігійної освіти Carla Rovverselli вводить поняття «релігійної неосвіченості», яка, з позиції авторки, полягає у відсутності знярядь знань про досвід віри, про священні тексти, які її знайшли, про її культурні практики, внутрішні та зовнішні норми, про історичні динамізми, що проходять і модифікують її. Релігійна неосвіченість обтяжує фактично плюралістичне суспільство, але не має критичних інструментів для виявлення його наслідків у публічному просторі [7, с.238].

На прикладі балканських країн Zorica Kuburić та Christian Moe наводять різні суспільні позиції на підтримку запровадження конфесійної релігійної освіти. Один аргумент вважає це демократичним правом: оскільки за комуністичної доби релігійна освіта була знищена, аргумент її відновлення є невід'ємною частиною формування демократичного суспільства. Однак, розширення права людини на релігійну освіту неправильно тлумачиться як вимагання від держави забезпечення конфесійного викладання в державних школах; а опонентів, які наполягають на світській природі держави, зображають нереконструйованими захисниками колишнього атеїстичного режиму. Прихильники запровадження конфесійної освіти правильно стверджують, що багато західних демократій викладають релігію у своїх школах; однак, вони ігнорують важливі винятки. Той факт, що віруючі платять податки, використовується як аргумент того, що державні школи повинні викладати свої переконання та погляди, хоча принцип не поширюється ні на ідеологічні переконання, ні на релігійну віру. Вторгнення конфесійної освіти у світський дискурс породжує проблему, за визначенням Leslie Bash, перевага та недоліків перетину традиційного (релігійного) та сучасного (світського). Головним акцентом тут є перетинання релігії та секулярності в динаміці національних освітніх систем і, відповідно, спроба деконструювати бінарний поділ між ними, намагаючись продемонструвати, що в історії існували синкретичні та діалогічні процеси [1, с.19]. Альтернативний наратив розглядає релігію, як і культуру загалом, як ресурс. Цей наратив базується на першості відкритого освітнього дискурсу, який є міжкультурним, а отже, знаходиться у розрізі з тими дискурсами, які надають перевагу партикуляризму у культурі та конфесійних підходах до релігії [1, с.22].

Kristina Stoeckl на прикладі католицької та протестантської систем освіти робить три висновки на майбутнє релігійної освіти в Європі: перший висновок полягає у тому, що хоча католицька церква та протестантські церкви стикаються з ситуацією, коли їх теологічні педагогічні моделі ледве прийнятні для широкої світської громадськості та ризикують стати надто дорогими в суспільствах, де поширюється релігійний плюралізм, однак конфесійна релігійна освіта є реальністю у багатьох європейських країнах і, ймовірно, залишатиметься важливим фактором навчання релігій у Європі. Другий висновок зосереджений на тому, що публічна дискусія щодо релігійної освіти в Європі сьогодні перейшла від релігійних до переважно політичних міркувань. У більшості європейських країн існують системи викладання релігій та / або етики. Припущення щодо «етичної» альтернативи релігійної освіти полягало в тому, що релігійна освіта стосується викладання добropорядного життя, і що відсутність викладання релігії вимагає заміни, яка б у рівній мірі давала можливість студентам стикатися з основними життєвими питаннями. З сьогоднішньої точки зору очевидно, що фокус дискусії різний: публічні дискусії щодо викладання релігій сьогодні залежать від необхідності виховувати у молодих громадян міжкультурну компетентність у плюралістичному світському суспільстві. Третім логічним висновком є те, що «знання про релігії та релігійні знання» залишатимуться незмінною сферою в європейській освітній політиці, коли моделі релігійної освіти конкурують між собою [8, с.4-5].

В контексті історичних особливостей свого розвитку Україна належить до секуляризованого типу держав, з законодавчо закріпленим відокремленням церкви від держави. У статті 35 Конституції України зазначено, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання; це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви; жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Тому в українському освітньому дискурсі найбільш поширеним є визначення релігійної освіти, запропоноване А.Колодним, як навчальний процес, зорієнтований на передачу реципієнту певного обсягу релігійної інформації з метою підвищення рівня його релігійної освіченості, формування навиків усвідомленого сприйняття змісту певного релігійного віровчення [9, с.655]. Він наголошує на її конфесійному спрямуванні, розрізняє два види релігійної освіти – загально-просвітницьку (навчання релігії в парафіяльних і недільних школах, біблійних курсах тощо) та професійно-зорієнтовану, яку ще можна назвати богословською. Означений підхід представлений і у дослідженні Н.Гаврилової та Л.Филипович, які визначають релігійну освіту як широку

освітню та / або професійно орієнтовану діяльність, що у деяких аспектах може бути ідентичною євангелізації та катехизації, які постійно проводяться через систему релігійних шкіл кожної церкви або релігійної організації (включаючи недільні), катехитичні курси, непрофесійні освітні організації, лекційні зали, асоціації з вивчення священного тексту, релігійні засоби масової інформації (спеціальні сторінки в журналах, радіо та телебаченні), клуби для самоосвіти, Інтернет тощо. В іншому випадку релігійна освіта передбачає здобуття спеціальних знань з богослов'я, доктринальну підготовку духовенства (священиків, пасторів), оволодіння певними світськими знаннями і, таким чином, розвиток високоосвіченої інтелектуальної та моральної людини, здатної вести свідоме життя у вибраних координатах релігії [2, с.383].

У законодавчому полі України питання релігійної освіти регулюється Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», у статті 6 якого зазначено, що державна система освіти в Україні відокремлена від церкви (релігійних організацій), має світський характер; доступ до різних видів і рівнів освіти надається громадянам незалежно від їх ставлення до релігії. Громадяни можуть навчатися релігійного вивчення та здобувати релігійну освіту. Також зазначено, що релігійні організації мають право відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування. Статтею 11 означеного Закону передбачено, що релігійні управління і центри зазначені і богословські до своїх зареєстрованих статутів (положень) мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей.

Тривалий процес становлення релігійної освіти в Україні дійшов логічного завершення, коли Законом України «Про вищу освіту» в редакції 2014 року, легітимовано спеціальність «Богослов'я» у освітньому процесі. У статті 31 Закону України «Про вищу освіту» передбачено, що релігійні організації, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, мають право на утворення закладів вищої освіти.

У статті 28 Закону України «Про вищу освіту» серед галузевих закладів вищої освіти зазначені і богословські. У Прикінцевих положеннях спеціальність «Богослов'я» виділено в окрему галузь знань з можливістю створенням аспірантури і докторантури та вченою радою, а документи про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, видані закладами вищої духовної освіти, вважаються еквівалентними відповідним документам, що видаються в установленому законодавством порядку.

Однак у статті 31 Закону України «Про освіту» дається роз'яснення, що державні та комунальні заклади освіти відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер; водночас, приватні заклади освіти, зокрема засновані релігійними організаціями, мають право визначати релігійну спрямованість власної освітньої діяльності.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про освіту», релігійні організації можуть утворювати позашкільні навчальні заклади.

У роз'ясненні МОН України [10] зазначається, що духовна освіта здійснюється в духовних навчальних закладах та у закладах вищої освіти за бакалаврськими і магістерськими програмами. Духовні освітні заклади створюються релігійними організаціями і здійснюють підготовку духовенства та служителів Церкви, зміст їхньої освіти є богословським. Серед них розрізняють богословські університети, інститути, академії, семінарії, богословські коледжі тощо. Також у державних та приватних вищих навчальних закладах є ліцензовані та акредитовані програми за спеціальністю «Богослов'я (теологія)». У разі проходження в установленому законодавством порядку вищим духовним навчальним закладом процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за спеціальністю «Богослов'я», створення та діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради цього вищого духовного навчального закладу за науковою спеціальністю «Богослов'я». Зокрема, запровадження спеціальності «Богослов'я» у систему вищої освіти України розпочалося на рівні магістерських програм світських навчальних закладів (у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова).

За даними Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України [12], станом на 1 січня 2019 року в Україні зареєстровано 45 православних (вищих та середніх) духовних навчальних закладів з загальною чисельністю слухачів – 3249; 5945 шкіл, у яких навчається 5944 слухачів.

Динаміка чисельності духовних навчальних закладів в незалежній Україні є наступною:

Православні: 1997 рік – 29, 2009 рік – 43, 2019 рік – 45;

Греко-католики: 1997 рік – 9, 2009 рік – 15, 2019 рік – 16

Римо-католики: 1997 рік – 5, 2009 рік – 8, 2019 рік – 10

Протестанти: 1997 рік – 30, 2009 рік – 103, 2019 рік – 113

Історично, найбільший вплив в центральних, південних та східних регіонах української держави мали православні конфесії, які протягом всього періоду становлення незалежної України користувалися найбільшою владною підтримкою, що відображається у динаміці чисельності їх духовних навчальних закладів: якщо у 2000 році їх кількість в Української православної церкви Московського патріархату (як самоврядної православної церкви з правами широкої автономії у складі Російської православної церкви) та Української православної церкви Київського патріархату (яка вважала себе правонаступницею православної Київської митрополії Константинопольського Патріархату) є однаковою – 15, то у 2003 році, з посиленням у суспільних націонал-патріотичних настроїв кількість духовних навчальних закладів УПЦ (КП) збільшується до 17-ти, а в УПЦ (МП) – зменшується до 14-ти. У 2012 році, з поширенням проросійських впливів в українській

політиці відбувається збільшення духовних навчальних закладів УПЦ (МП) до 20-ти, а в УПЦ (КП) – зменшення до 16-ти. Станом на 2018 рік кожна з означених конфесій має по 18 духовних навчальних закладів. Показовою також є динаміка чисельності слухачів у духовних навчальних закладах провідних православних конфесій: якщо у 2000 році маємо 3657 слухачів у духовних навчальних закладах УПЦ (МП) і 1649 в УПЦ (КП), то у 2019 році кількість слухачів у духовних навчальних закладах УПЦ (МП) збільшується до 4160-ти, а в УПЦ (КП) зменшується до 1069. Означена ситуація значною мірою пояснюється пріоритетами ідеологічної політики УПЦ (МП), відображеними у її Концепції вищої духовної освіти, де зазначено, що основним завданням системи вищої духовної освіти Української Православної Церкви є забезпечення необхідного рівня підготовки кандидатів для пастирського служіння, богословів та фахівців інших форм церковного служіння, а також створення умов для суспільного визнання значимості вищої духовної освіти і соціальної інтеграції випускників вищих духовних навчальних закладів. Вирішення поставленого завдання забезпечується, зокрема, розробкою принципів сумісності системи вищої духовної освіти з вітчизняною світською системою вищої освіти, а також з закордонними системами богословської освіти. У Концепції відображено систему управління духовними навчальними закладами, структуру вищої духовної освіти, особливості наукової і навчальної діяльності та специфіку виховного процесу, який, відповідно до Концепції, має комплексний характер, охоплює всі сторони життя студентів і передбачає їх духовне зростання; центральне місце у виховному процесі відводиться участі викладачів і студентів у богослужінні та церковних таїнствах.

В.Попович вважає богослов'я основою і сутністю сучасної православної богословської освіти, що ставить перед собою мету не тільки осмислення і передачу знань про Бога (спираючись на досвід отців Церкви), але й піднесення його на академічний рівень, акредитацію богослов'я як наукової спеціальності й окремої галузі знань, що передбачає вирішення проблеми взаємодії духовної та світської вищої освіти [13, с.142]. У православній богословській освіті автор виділяє два основних вектори, які визначають її сутність і зміст – морального та православного виховання особистості священнослужителя, який зможе бути пастирем для інших віруючих, і формування особистості богослова, який би мав змогу надавати відповіді проблемам сучасного соціального світу, який постійно змінюється [13, с.144].

Варто зазначити, в Православній церкві України, як правонаступниці УПЦ (КП), концепція духовної освіти поки що не представлена.

Щодо кількості слухачів у навчальних закладах УГКЦ (Української греко-католицької церкви) та РКЦ (Римо-католицької церкви в Україні), їх динаміка чисельності за період незалежності України є наступною: у 2000 році – 1588 слухачів в УГКЦ та 444 в РКЦ; у 2019 році – 2276 слухачів в УГКЦ проти 378 в РКЦ. Таке збільшення чисельності слухачів в духовних навчальних закладах УГКЦ пояснюється покращенням якості освітнього процесу та активною участю церкви в суспільно-політичному житті української держави, духовною підтримкою значимих соціальних проєктів.

Якщо проаналізувати динаміку чисельності недільних (загальноосвітніх) шкіл православних та католицьких конфесій в Україні, то отримаємо наступні показники: УПЦ (МП) мала у 2000 році – 2393, у 2010 році – 4256, а у 2019 році – 4216. УПЦ (КП) мала у 2000 році – 704, у 2010 році – 1257, а у 2019 році – 1406. УГКЦ мала у 2000 році – 755, у 2010 році – 1138, а у 2019 році – 2039. Таким чином, хоча найбільшу кількість недільних (загальноосвітніх) шкіл має УПЦ (МП), що пояснюється комплексністю загально церковних підходів до її освітньої політики як невід'ємної частини місіонерських практик, однак, УГКЦ демонструє постійний приріст чисельності її недільних навчальних закладів.

Якщо аналізувати загальну конфесійну карту релігійної освіти в Україні, то за даними Державного комітету у справах релігій та національностей Міністерства культури України, найбільш представленими в ній є протестантські конфесії. Станом на 2018 рік співвідношення духовних навчальних закладів за конфесіями була наступним: протестанти – 56%, православні – 22%, католики – 14 %, юдеї – 3%, іслам – 2%, інші вірування – 3%. Кількість слухачів духовних навчальних закладів станом на 2018 рік є наступним: протестанти – 10663, православні – 5682, католики – 2725, юдеї – 306, мусульмани – 79, інші релігії – 118.

ВИСНОВКИ

Релігійна освіта в Україні, на відміну від освітніх практик переважної більшості західноєвропейських країн, є конфесійною - загально-просвітницькою (навчання релігії в парафіяльних і недільних школах, біблійних курсах тощо) та професійно-зорієнтованою (богословською). Неконфесійна релігійна освіта у світських навчальних закладах є релігієзнавчою, і, на відміну від релігійної конфесійної освіти, визнається світоглядно плюральною та конфесійно незаангажованою; зокрема, до релігієзнавчої освіти варто віднести викладання предметів релігієзнавчо-етичного спрямування в системі загальної освіти.

На законодавчому рівні в Україні сформована система релігійної конфесійної освіти, запроваджено спеціальність «Богослов'я» у систему вищої освіти України не лише у конфесійних, але і у світських навчальних закладах. Відбулося визнання державою дипломів духовних навчальних закладів, що стало для релігійних організацій важливим юридичним і моральним чинником у їх культурній професійній діяльності.

До важливих здобутків вітчизняної системи освіти варто віднести ухвалення Вищою атестаційною комісією України рішення щодо можливості захисту кандидатських/докторських дисертацій за спеціальністю «богослов'я», що відкриває можливості нострифікації відповідних наукових ступенів, здобутих за кордоном.

Серед проблем релігійної освіти в Україні варто віднести необхідність підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в духовних ВНЗ, можливості до акредитації освітніх програм духовних ВНЗ, запровадження компетентнісного підходу в освітньому процесі, дотримання балансу між кількісними показниками чисельності

духовних навчальних закладів та якості навчання, необхідності ґрунтовної модернізації духовної освіти відповідно до соціальних викликів сьогодення.

ПОСИЛАННЯ

1. Bash I. Religion, schooling and the state: negotiating and constructing the secular space. *Revista Española de Educación Comparada*. 2019. DOI: 10.5944/reec.33.2019.22327 - СКОПУС
2. Gavrilova N. Fylypovych L. Religious education in Ukraine. *Routledge International Handbook of Religious Education*. Routledge, 2017. 424 p.
3. Jackson R. European Institutions and the Contribution of Studies of Religious Diversity to Education for Democratic Citizenship // *Religion in Education. A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European Countries*. Münster, Waxmann, Febr. 2007. 306 p.
4. Jackson, R., Weisse, W. (ed.) *Religion in Education. A Contribution to Dialogue or a Factor of Conflict? The REDCo-project: Presentation to European Parliament, Hamburg, 2009*. p. 30–36.
5. *Religion and Pluralism in Education: Comparative Approaches in the Western Balkans* / Edited by Zorica Kuburić and Christian Moe. CEIR, Novi Sad in cooperation with the Kotor. Network, 2006. 180 p.
6. *Routledge International Handbook of Religious Education*. Routledge, 2017. 424 p.
7. Roverselli C. Pluralismo religioso e scuola pubblica in Italia: spazi per l'inclusione e questioni aperte. *Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies*. 2020. №21.
8. Stoeckl K.. Knowledge about religion and religious knowledge in secular societies: introductory remarks to the future of religious education in Europe // *The future of religious education in Europe*. European University Institute, 2015. 45 p.
9. Академічне релігієзнавство: Підручн. / За наук. ред. А.Колодного. Київ.: Світ Знань, 2000. 720 с.
10. Духовна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/dukhovna-osvita> (дата звернення: 25.10.2020)
11. Концепція вищої духовної освіти Української православної церкви URL: <http://orthodox.org.ua/article/концепція-вищої-духовної-освіти-української-православної-церкви> (дата звернення: 25.10.2020)
12. Релігійні організації в Україні. URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2019/75410/ (дата звернення: 4.04.2020)
13. Попович В.М. Взаємозв'язок соціального вчення православних церков і богословської освіти в Україні: філософсько-релігієзнавчий аналіз: дис. докт. філос.н. Житомир, 2018 – 468 с.
14. Шахнович М. Религия в школе: современный европейский ландшафт // *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*. 2017. №4. С. 30–45.- DOI: <http://doi.org/10.22394/2073-7203-2017-35-4-30-45>